

ŽMOGAUS
VAINIKO
NENUSIĖMĖS

Tikriausiai puikus buvo 1948-ųjų pavasaris. Kaip ir kiekvienas jauno žmogaus skleidimosi, žydėjimo metas. Ypač jeigu jaunuolis – kunigas... Tarkime, Kazimieras Vasiliauskas: neseniai išventintas, kupinas šviesiausių svajonių, tauriausių pasiryžimų, skaisčiasielis ir skaisčiaveidis, aukštos ir tartum spinduliuojančios kaktos, drovių ir drauge šypsiningų akių. Subtilus ir jautrus bet kokiai gėrio, grožio apraiškai. Ypač – aukštosioms Būties vertybėms, kurios jam buvo artimos nuo mažens. Tačiau ir gerai poezijai... (Ne veltui paskui beveik kiekviename K. Vasiliausko laiške iš lagerio cituojamas koks nors visam gyvenimui jo pamiltas poetas: Aistis, Mačernis, Baltrušaitis, Leonardas Matuzevičius, Petras Zablockas... arba Baironas, Rilkė, Tagorė etc.) Argi galėjo kas tokio romantiško, pakylėto, iš tolo šviečiančio kunigėlio neįsimylėti?

Ir sename sostinės Šv. Onos (vėliau pervadintos į Tiesos) gatvės name įsikūrusios padykusios studenčiokės taip pat iškart susidomėjo šiuo savo kaimynu. Sutikdavo jį išeinantį ir pareinantį, matydavo beskaitantį sode brevijorių, lėkdamo klausytis įkvėptų jauno kunigo pamokslų į Aušros Vartus. Ir, žinoma, visaip stengdavosi atkreipti savęp jo dėme-

UDK 23/28(474.5)

Va335

KNYGOS IŠLEIDIMĄ RĖMĖ

MONSINJORŲ KAZIMIERO VASILIAUSKO

LABDAROS FONDAS

LEIDINIO SUMANYTOJAI DĖKOJA

ZITAI ŽEMAITYTEI, PATEIKUSIAI

ČIA SPAUSDINAMŲ LAIŠKUS

ISBN 9986-39-362-0

© Kazimieras Vasiliauskas, 2004

© Sudarymas, įvadas, komentarai,

Onė Baliukonė, 2004

© Apipavidalinimas, Romas Orantas, 2004

© Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004

si. Ypač viena linksma filologė su gitara, kvatoklė ir dainininkė, taip pat knygų mylėtoja... Susidurdavo ir koridoriuj, ir kieme; paskui jis užkalbino, pakvietė į svečius. Kalbėdavosi, juokaudavo, skaitydavo kieno nors eilėraščius... „Tada taip gera buvo. Tiek daug žieduotų kelių mus kvietė ir šaukė...“ – po dešimties metų (1958) parašys savo ištikimiausiai draugei jau tremtinys K. Vasiliauskas.

Ilgai neslapukaudami pasakykime: tai ir buvo Zita Žemaitytė, kuriai adresuotus K. Vasiliausko laiškus Tu, malonus skaitytojas, dabar laikai savo rankose. Ir kurie, tikiu, sujaudins ar net sukrės Tave iki sielos gelmių... O Zita, tuo metu bebaigianti Vilniaus universitetą, vėliau garsi menotyrininkė, daugelio studijų apie lietuvių dailę autorė, veikia ir išlydėjo savo jauną bičiulį jo erškėčiuotos lemties keliais: į kalėjimus, lagerius, tremtį. Ir nepabūgo su juo, tuomet, valdžios akimis, *ypač pavojingu nusikaltėliu*, o paskui ir *recidyvistu*, nuolat susirašinėti. (Apie tai, kada ir už ką kunigas Kazimieras buvo nuteistas ir ištremtas į Intą, o paskui į Vorkutą, priverstas ilgai gyventi Daugpily, – jau buvo ne sykį skelbta, taip pat ir 2002 m. išleistoje atsiminimų knygoje „Širdies neatskiriamasis“; todėl nesikartosime.)

Tačiau ne tik tai! Viktorija Daujotytė, kita K. Vasiliausko, bet jau iškilaus dvasininko, *monsinjoro*, artimoji, ir šiandien prisimena pagarbius, nors valiūkiška šypsenėle apgobtus jo žodžius apie šią savo adresatę: „Štai ta mergaitė, kuri rašė

man laiškus, siuntė knygas ir lašinius...“ O viename 1958 m. laiške pripažįstama, kad ji, gerų ir piktų jo dienų Sesuo, didžiam jo varge, kančios naktį garsiausiai dainavusi bičiuliškos ištikimybės dainą. Kad likusi vis tokia pat: nuostabiai nepavargstanti savajame gerume. Ir kad dėl jos nuovylio bei liūdesio taip pat jaučiasi esąs kaltas. „Man sąžinė išmetinėja, jog ir aš esu liejęs į Jūsų kančios taurę tam tikrą dozę...“

Garbioji Zita, paprašyta pakomentuoti šią vieną skausmingiausių kunigo Kazimiero atverčių, šiandien svarsto: „Jis, be abejo, jautė, kad yra man labai brangus, kad jį adoruoju... O kodėl laiškuose nuolat grįžtama prie 1948-ųjų? Tų metų pavasarį mes ir susipažinom. Pirmas susižavėjimas mano buvo... Gražus, mėlynakis, šviesiaplaukis – tikras Dievo kūdikis. Ir nepaprasto jautrumo, pagaudavęs kiekvieną sielos virpeltelėjimą, menkiausią tarpusavio santykių niuansą. O kartu taip mokėdavęs iš savęs pasišaipyt. Toks humoro, autoironijos jausmas – be galo reta savybė... Todėl jo nebuvo įmanoma nemylėt. Aš iš tikrųjų žavėjausi juo, gerbiau ir idealizavau... O susirašinėdama labai norėjau, kad jis atsiskleistų maksimaliai. Todėl specialiai provokuodavau, net erzindavau, sugalvodama įvairiausių „kaltinimų“ ir „priekaištų“, kad jis gintųsi, svastytų, mąstytytų – ir šitaip atvertų sielą, išryškintų savo gerąsias savybes. Tokią raganą vaidinau, kad tik priversčiau Kazimierą kuo giliau atsiverti. Mano tikslas buvo išprovokuoti jį kalbėti iš esmės, nuodugnai, egzistenciškai...“

Nenuneigsi: kai kurie K. Vasiliausko laišakai šiai tariamai „kaltintojai“ ir „teisėjai“ – tikri savianalizės pavyzdžiai. Arba rimčiausi filosofiniai mąstymai. Etinės, dorovinės įžvalgos, moralinė kazuistika, savimonės, pasaulėžiūros formavimosi problemos čia persveria ir į neužmatomus tolius nustumia nelengvos, net alinančios buities klausimus. Tad ištis pasigėrėtinos draugystės – ir dviejų jaunų, kūrybingų, intelektualių žmonių susirašinėjimo – vaisiai puikiai ištvėrė atšiauraus laiko išbandymus. Ir galiausiai tapo šia nuostabiąja laiškų – pirmiausia, žinoma, MEILĖS LAIŠKŲ aukščiausia šių žodžių prasme – knyga. Kai kur, mano akimis, jie beveik pasiekia Mikalojaus Konstantino Čiurlionio laiškų Sofijai gelmę ir įtaigą. Bent jau dramatiškiausiais epizodais stebėtinai primena jo tamsiųjų Peterburgo dienų išgyvenimus, gūdžią menininko vienatvę, net kraštutinę desperaciją. „Bet būna ir labai juodi vakarai. Tada jaučiuos vienas vienas visame pasaulyje. Ir mano nueitas kelias tada toks baisus pasirodo. Ir tada jau manyje nebūna veržlumo gyventi. Kažkoks baisus nuovargis taip skaudžiai prislegia, stačiai prispaudžia prie žemės, ir norisi vien tik poilsio. Ir iš tikrųjų: argi jau ir ne laikas? Tiek jau nueita, tiek jau visokiausiuose žemės sluoksniuose prasirausta, taip ilgai jau širdis ilgesy ir kančioj daužosi...“ (1965). Bet išsyk pabrėžiu: tokios nusivylimo ir sielvarto gaidos itin retos – ir nuskamba tik vėlesniuose laiškuose, iš Daugpilio ir Varėnos laiko-

tarpio. Kur kas dažnesni ir stipresni jo giedrios sielos brolio Pranciškaus Asyžiečio džiaugsmingos artimo meilės ir atjautos viskam, kas gyva, motyvai. Ir beveik jokio egocentrizmo...

Drauge tai ir nepaprastas, beveik neįtikėtinas (žiauriausias to meto aplinkybes prisimenant!) praėjusios epochos idėjų, idealų, aspiracijų ir netgi pasipriešinimo priespaudai dokumentas, autentiškas dvasios pergalės prieš totalinį ateizmą ir materializmą liudijimas. Kurio ir eilutės, ir tai, kas virpa, dega, švyti tarp eilučių, – dabar jau įgavę aukso vertės. Nes neabejotinai teigia ir atveria patyrimą tikros – arba, kaip tartų dar jauno idealisto visam gyvenimui pamėgtas didysis Fiodoras Dostojevskis, – *veiklios* ir kartu *nuolankios* meilės, nugalinčios net didžiausią blogį, išsklaidančios net tirščiausias žmogaus sielos sutemas. Paverčiančios net žiauriausius, baisiausius nusikaltėlius giliai tikinčiais atgailautojais, o retsykais – gal ir šventaisiais...

Bet ištis stebuklinga, kad šiuose prieš gerus penkis dešimtmečius rašytuose menkuose popieriaus lakšteliuose beveik neaptinki savimeilės, savigailos, atviro savo skausmų ir žaizdų demonstravimo, kaltinimų neteisingam likimui ar negeriams žmonėms. Ypač pirmuosiuose, iš didžiausio pragaro, – nė kruopelytės skundo ar aimanos! Atvirkščiai: ir 1950-aisiais pabrėžtame skurdžiame atvirlaišky, ir 1951 metais surašytame lietuviškais žodžiais, bet rusiškais raidėmis, *kirilica* (štai iki kada, pasirodo, trukęs carinis spaudos loty-

niškais rašmenimis draudimas!) – tiesiog stulbinanti sielos ramybė, dvasios skaidra, tvirčiausia ištikimybė Kristui. „Aš gyvenu puikiai. Tyro džiaugsmo ir dvasios ramybės čia apstu...“ Arba: „Mano sielos pasaulyje nuolatos šviečia džiaugsmo ir ramybės saulė. Liūdesio ir skausmo debesėliai retai čia praplaukia. Ilgesio ir svajonių paukščiai čia retai tepraskrenda. Kaskart siela tvirčiau glaudžiasi prie Jo – ir kaskart siela smagiau svaigsta Jo malonių ir meilės tvane...“ Poetas? Stoikas? Šventasis? Idealaus žmogiškumo nešėjas, pats išvengęs žemų aistrų? Šiaip ar taip, svaiginančių džiaugsmą, būties pilnatvę, net mistinį nušvitimą įmanoma pasiekti ir gūdžiausiuose požemiuose, anglių kasyklos urvuose!

Ir nelemta tamsioji, naktinė žmogaus sielos pusė čia beveik niekur nepasimato. Nors... Kartais ir kunigas Kazimieras pradeda jaustis darbinium arkliu – ir tada jam norisi verkti iš baimės, kad siela nemirtų. Tačiau šie momentai labai reti, dažniausiai jis juokiasi. „Ir tikėkite: tokios giedrios nuotikos many niekuomet nebuvo, kaip dabar...“ (1955). Tad ir šiame laiške daugiausia gėrimasi, kokie nuostabiai gražūs yra begaliniai Komijos miškai, kokie jie turtingi, kaip puikiai atrodo rudenį. Arba kaip jam gera buvo gyventi Intoj, kiek daug tyrų, šviesių, mėstančių, ieškančių, kovojančių, besiaukojančių bendrakeivių ten sutikęs. Kaip degta su jais tų pačių idealų meile. Ir su koku ilgesiu žvelgta į tas pačias vertybines žvaigždes... Tiesą sakant, mažai kur nūnai beuž-

tiksi tokių įstabiai jautrių, taurių, pakylėtų žodžių apie artimą savo, kaip šie, parašyti K. Vasiliausko prieš penkias dešimtis metų: „Tai jie, tai jie – mano džiaugsmas, stiprybė ir pasididžiavimas – man neleido sustoti, suklupti, susipurvinti, o liepė vis su besišypsančiomis akimis, kartais neliečiant žemės kojomis, žygiuoti vergijos takais žvelgiant į amžinuosius ir tyruosius žvaigždynus...“

Galbūt jame apskritai nebūta blogio, gal šis asmuo niekada nėra metęs šešėlio (jungiška prasmė)? Arba bent jau kunigo Kazimiero šešėlis nebuvo toks bauginamai tirštas ir juodas kaip daugelio mūsų? Matyt, jam tikėtų ir vieno išminčiaus ištarmė, kad galima jausti visokeriopą purvą, palaidumą, žemųjų instinktų kunkuliavimą į tai nepasineriant, pakylant viršum, tarsi žengiant per išdžiūvusį liūną ir nenugrimztant, lyg būtum nešamas kažkokio slapto lengvumo, kokių įgimtų sparnų... Taip, šis žmogus neabejotinai turėjęs ir milžinišką prigimtinį lobį, kurio niekada neiššvaistė, o tik pagausino ir padaugino, kad viską paliktų mums... Jo darbai ir mintys tokie šviesūs ne todėl, jog jis buvo kunigas. Veikiausiai dėl to ir tapo kunigu, kad jam tai buvo natūraliausias būdas išreikšti save, pasidalinti su kitais savo vidišiais turtais.

Žinoma, K. Vasiliauskas – pakankamai sąmoningas, išvalgus, puikiai regėjęs ir kitą, vulgariąją, purviną gyvenimo pusę. Jis nebuvo vien svajotojas, idealistas, ne visuomet kojo-